

TOMI MERTANEN

Kultur i arisk smak?

– *det finska utrikesministeriets arbete för att sprida litteratur och skådespel i Tyskland under fortsättningskriget*

Relationerna mellan Finland och det nationalsocialistiska Tyskland var under hela 1930-talet formellt korrekta. Tyskland förhöll sig i princip positivt till Finland ända fram till årtiondets slut eftersom landet betraktades som en potentiell bundsförvant i motståndningarna mellan Tyskland och Sovjetunionen. Finland höll däremot officiellt en motsträvig profil i förhållande till Hitlers Tyskland. Den finländska utrikespolitiken strävade från och med mitten av 1930-talet främst efter att hävda sin neutralitet samt efter att orientera sig mot de andra nordiska länderna och Nationernas förbund.¹

Trots de kyliga politiska relationerna mellan Finland och Tyskland var kulturkontakten länderna emellan utmärkt. Detta berodde delvis på att Hitlers Tyskland tagit som målsättning att med kulturens hjälp bringa Skandinavien närmare Tyskland, och på så vis öka Tysklands inflytande på det området. Detta hängde ihop med det nationalsocialistiska Tysklands strävanden efter att vid sidan av allmänpolitiska förändringar även utveckla och organisera en ny kulturpolitik.²

-
1. Michael Jonas, *Kolmannen valtakunnan lähettiläs. Wipert von Blücher ja Suomi* (Juva 2010), s. 62–65; Martti Julkunen, 'Saksan ja Suomen keskinäisten suhteiden myytit ja todellisuus', Jarl Kronlund (toim.), *Talvisodasta jatkosotaan* (Helsinki 1991), s. 163; Juhani Paasivirta, *Suomi ja Eurooppa 1914–1939* (Hämeenlinna 1984), s. 283–304.
  2. Risto Peltovuori, *Suomi saksalaisin silmin 1933–1939. Lehdistön ja diplomatian näkökulmia*, Historiallisia tutkimuksia n. 223 (Tampere 2005), s. 207–210.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

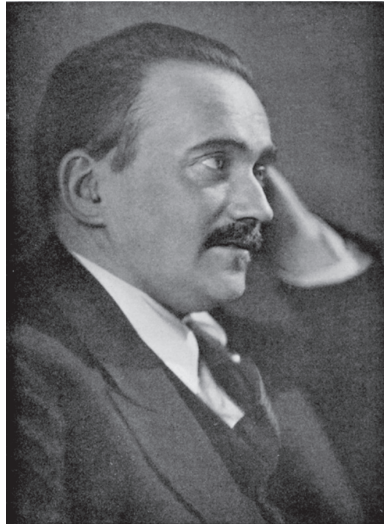
Den för nationalsocialismen så viktiga rasläran utgjorde en central del av den tyska utrikespolitiken och kulturkontakten med andra stater, speciellt i relationerna till de nordiska länderna. Nationalsocialisterna beundrade den ”nordiska rasen”; de ansåg att skandinaverna tillhörde en undergrupp till den ariska rasen.³ Föreställningen om den nordiska rasen gav upphov till *der Nordische Gedanke*, en föreställd samhörighet mellan tyskar och skandinaver baserad på blodsarv och ras. Tyskar, skandinaver och anglosaxare hörde till en högre kulturskapande ras. Trots att *der Nordische Gedanke* var en myt som saknade vetenskaplig grund användes begreppet i Tredje riket i kulturrelationerna till andra länder.⁴ *Der Nordische Gedanke* låg således som grund för tyskarnas försök att uppnå ett tätt samarbete med de nordiska länderna. För klarhetens skull bör här dock konstateras att *der Nordische Gedanke* utgjorde något helt annat än vad vi i dag uppfattar som nordiskhet.

Intresset för finsk kultur var stort i det nationalsocialistiska Tyskland eftersom den uppfattades ha sitt ursprung i självaste jordmånen och därmed på ett avgörande sätt hänga samman med landet och folket. Detta uppfattades passa väl ihop med nationalsocialismens *Blut und Boden*-ideologi. Tyskarna intresserade sig för kulturens alla områden. Finländsk musik med Jean Sibelius och Yrjö Kilpinen i spetsen blev under 1930-talet mycket populär i Tredje riket. Även bildkonsten blomstrade med konstutställningar i bägge länder, och tyska filmer flödade in i Finland. Inom sporten förekom en livlig kontakt liksom även inom student- och forskarutbytet – kontakterna länderna emellan på dessa områden hade långa traditioner.⁵

-
3. För nationalsocialisternas intresse för de nordiska länderna se Britta Hiedanniemi, *Kulttuuriin verhoittua politiikkaa. Kansallissosialistisen Saksan kulttuuripropaganda Suomessa 1933–1940* (Keuruu 1980), s. 29–45.
  4. Simo Laakkonen & Hendrik Seeger, ’Kolmannen valtakunnan ympäristöpolitiikka’, Simo Laakkonen & Timo Vuorisalo (toim.), *Sodan ekologia. Sodankäynnin ympäristöhistoriaa*, Historiallinen Arkisto (HArk) 125 (Tampere 2007), s. 441–444; Hana Worthen, *Playing ”Nordic”: The Women of Niskavuori, Agri/Culture, and Imagining Finland on the Third Reich Stage* (Helsinki 2007), s. 57–78; Ruth-Maria Gleißner, *Der unpolitische Komponist als Politikum. Die Rezeptionen von Jean Sibelius im NS-Staat*, Europäische Hochschulschriften, Musikwissenschaft. Serie XXXVI, Bd. 218 (Frankfurt am Main 2002), s. 87–96; Hiedanniemi, *Kulttuuriin verhoittua politiikkaa*, s. 32–34; Hans-Jürgen Luthzöft, *Der Nordische Gedanke in Deutschland 1920–1940* (Stuttgart 1974), s. 69–99.
  5. Marjatta Hietala, ’Tutkijat ja Saksan suunta’, Marjatta Hietala (toim.), *Tutkijat ja sota. Suomalaisten tutkijoiden kontakteja ja kohtaloita toisen maailmansodan aikana*, HArk 121 (Helsinki 2006), s. 14; Vesa Vares, ’Sillä jokainen suomalainen, jota ei ole voitettu

Maila Talvio, 1910. Bild: Wikimedia Commons.

V. A. Koskenniemi. Bild: Wikimedia Commons.

Den finländska litteraturen såg också ett uppsving i 1930-talets Tyskland då verk av bland andra F. E. Sillanpää, Unto Seppänen, Lauri Haarla, Arvi Kivimaa, Johannes Linnankoski, Mika Waltari, Ester Ståhlberg, Hella Wuolijoki, Vilho Rantanen, Tito Colliander, Arvi Järventaus och Harald Hornborg översattes till tyska. De populäraste finländska författarna var dock Maila Talvio och V. A. Koskenniemi – inte minst tack vare sina goda politiska kontakter. Den finländska litteraturens starka ställning i Tyskland återspeglas i det faktum att antalet nyupplagor inom den lokala översättningslitteraturen hade fördubblats sedan 1920-talet.⁶

Saksalle, on tappio Saksan asialle”. Akateemisten saksalaisten havaintoja kansallissosialistisen Saksan maineesta Pohjoismaissa 1930-luvulla”, Aleksanteri Suvioja & Erkki Teräväinen (toim.), *Kahden kulttuurin välittäjä. Hannes Saarisén juhlakirja* (Helsinki 2006), s. 376–380; Peltovuori, *Suomi saksalaisin silmin*, s. 207–210; Marjatta Hietala, ’Finnische Wissenschaftler in Deutschland 1860–1950: Allgemeine Bemerkungen mit besonderer Berücksichtigung medizinischer Kontakte’, Edgar Hösch et al. (Hrsg.), *Deutschland und Finnland im 20. Jahrhundert*, Veröffentlichungen des Osteuropa-Instituts München, Reihe Forschungen zum Ostseeraum Band 4 (Wiesbaden 1999), s. 377–391; Hiedanniemi, *Kulttuuriin verhottua politiikkaa*, s. 64–65, 85.

6. Erich Kunze, *Deutsch-finnische Literaturbeziehungen. Beiträge zur Literatur- und Geistesgeschichte* (Helsinki 1986), s. 30–32; Erich Kunze, *Finnische Literatur in deutscher Übersetzung 1675–1975. Eine Bibliographie*, Helsingfors universitets publikationer n. 46 (Helsinki 1982).

Vinterkriget gjorde slut på kulturkontakten mellan Finland och Tyskland. Under mellankrigstiden gjordes försök att återuppta kontakten, med den förändringen att Finlands utrikesministerium nu tagit rollen som en av de aktivaste aktörerna. Utrikesministeriets målsättning var att genom kultursamarbete förbättra de av vinterkriget kapade politiska relationerna länderna emellan. Även Tyskland var i viss mån aktivt eftersom landet hade intressen i Finland.

Forskningsfråga och källor

I den här uppsatsen behandlas det finska utrikesministeriets åtgärder för att få finländsk litteratur och finländska pjäser att nå den tyska marknaden under fortsättningskriget. Ännu på 1930-talet var det främst privata kulturpåverkare samt olika föreningar och förbund som stod för Finlands kulturutbyte och propaganda i tysk riktning. Utrikesministeriet reagerade blott på samarbetsförslag och erbjudanden. Detta berodde delvis på bristande resurser, men i huvudsak på Finlands officiella politiska linje som inte var gynnsam för Tyskland. I sin propaganda under 1930-talet betraktade Utrikesministeriet Tyskland som ett land bland andra. Propagandan försvårades även av det tyska propagandaministeriets intrång på alla samhällliga och kulturella områden. Exempelvis var det omöjligt att publicera finländsk översättningslitteratur på tyska utan propagandaministeriets tillstånd.⁷ Således uppstod ingen officiell kulturkontakt mellan Finland och Tyskland under 1930-talet. Däremot upprättades officiella kulturkontakter med bland annat Polen.

I uppsatsen utreds vilka åtgärder som företogs vid Utrikesministeriet för att förbättra den finländska litteraturens ställning i Tyskland. Hurdan litteratur och hurdana pjäser erbjöds Tyskland, och varför valdes just dessa som exportobjekt? Går det att upptäcka förändringar i tillvägagångssättet under krigets gång? Vilka var motiven bakom verksamheten? I uppsatsen bedöms också de resultat som uppnåddes i slutändan.

Uppsatsen är en fallstudie som visar hur det officiella Finland agerade för att förbättra exportmöjligheterna för finländsk litteratur. Litteraturen har valts som forskningsobjekt för att den vid sidan av musiken

---

7. T. H. Heikkilä till Utrikesministeriet (UM) 3.7.1936: kapsel 68, Förbättring av informationsflödet mellan Finland och utlandet samt optimering av informationsmetoderna. 19G, Utrikesministeriets arkiv (UMA), Helsingfors.

var en högt skattad konstform i det nationalsocialistiska Tyskland.⁸ I tidigare forskning har ingen särskild uppmärksamhet lagts vid Utrikesministeriets agerande för att främja exporten av litteratur till Tyskland. Denna uppsats kan bidra med ny information gällande Utrikesministeriets metoder och mål inom kulturexporten under fortsättningskriget. I detta avseende ansluter sig uppsatsen till forskning om offentlighets- och kulturdiplomati.⁹

Kulturens och konstens betydelse inom utrikespolitiken har vanligtvis ignorerats eller marginaliserats. Konst och kultur uppfattas ofta som mjuka värderingar och som mindre intressanta forskningsobjekt än utrikespolitik.¹⁰ Denna syn kan dock närmast avfärdas som felaktig eftersom kulturdiplomati medvetet används också för att främja de egna utrikespolitiska målen. Kultur- och offentlighetsdiplomatin uppfattades som ett betydande vapen inom den ideologiska kampen redan under andra världskriget, då man förutom på slagfälten även på kulturens område kämpade om människors sinnen. Kulturpolitiken fungerade som ett mäktigt redskap för information, propaganda och motpropaganda. I 1930-talets Finland uppfattades propaganda i regel som informationsspridning och saknade därmed den negativa klang ordet har i dag.¹¹ Begreppet används i denna uppsats enligt den samtida betydelsen, det vill säga som en synonym till informations-spridning.

Uppsatsen är i huvudsak baserad på primärkällor eftersom ämnet egentligen inte har behandlats inom forskningen. De viktigaste källorna härstammar från Utrikesministeriets arkiv i Helsingfors. Utrikesministeriet samarbetade under fortsättningskriget med Statens informationsverk gällande all till utlandet riktad verksamhet. Informa-

-
8. Om kulturrelationer se Tomi Mertanen, 'Tredje rikets gäster. Finländska författare och författarhemmet i Travemünde på 1930-talet', *Historisk Tidskrift för Finland* (HTF) 96 (2011:4); Hiedanniemi, *Kulttuuriin verhottua politiikkaa*, passim.
  9. Louis Clerc, 'Ulkomaille suunnattu suomalainen propaganda', *Historiallinen Aikakauskirja* (HAik) 114 (2016:1), s. 4–6; För Finlandspropaganda under andra världskriget överlag se HAik 114 (2016:1) och tillhörande artiklar; För Finlands officiella kulturpropaganda under andra världskriget se Elina Melgin, *Propagandaa vain julkisuusdiplomatiaa? Taide ja kulttuuri Suomen maakuovan viestinnässä 1937–1952*, Helsingin yliopiston historiallisia tutkimuksia XXXVI (Helsinki 2014), s. 75–131.
  10. Melgin, *Propagandaa vain julkisuusdiplomatiaa?*, s. 20; Simon Mark, *A Greater Role for Cultural Diplomacy*, Netherlands institute of international relations 'Clingendael' (The Hague 2009), s. 1–3.
  11. Melgin, *Propagandaa vain julkisuusdiplomatiaa?*, s. 20–24.

tionsverket hade inte befogenheter att på egen hand skicka material till finska konsulat, utan kontakten uppehölls genom Utrikesministeriets tidningsavdelning. På detta sätt kunde Utrikesministeriet bevaka all utgående information. Bland annat ömsesidig brevväxling, samt ett flertal memorandum och sammanställningar som berör kulturutbyte och kulturpropaganda har hittats i Utrikesministeriets arkiv. Även i Utrikesministeriets konsulatarkiv, som förvaras i Joensuu landsarkiv, finns material som berör kulturutbytet mellan Finland och Tyskland. Utöver detta har jag utnyttjat de involverade personernas brevväxling.

Kulturrelationerna mellan Finland och det nationalsocialistiska Tyskland har fortfarande inte utforskats ordentligt, fastän intresset för ämnet har ökat under de senaste åren. Marjatta Hietala och Vesa Vares har skrivit om utbytet av vetenskapsmän länderna emellan,¹² och under de senaste åren har det även utkommit litteratur om kulturutbytet; en monografi av Markku Jokisipilä och Janne Könönen samt ett flertal artiklar av mig.¹³ Mina artiklar behandlar bland annat litteratur, bildkonst och idrott. Britta Hiedanniemi fokuserar i sin forskning på den tyska kulturpropagandan i Finland.¹⁴ Hiedanniemis forskning behandlar uteslutande 1930-talet och sträcker sig således inte fram till krigsåren.

Utrikesministeriets svaga tro på den finländska litteraturens marknadsföringsmöjligheter

Fastän vinterkriget tillfälligt försvagat kulturutbytet mellan Finland och Tyskland beslutade Utrikesministeriet efter krigsslutet att aktivera sig i rollen som kulturkontakt eftersom detta uppfattades som viktigt för att kunna upprätta politiska relationer med Tyskland. Ministeriet utnämnde därför hösten 1940 en inofficiell kulturattaché i Berlin-

-
12. Hietala, 'Tutkijat ja Saksan suunta'; Vares, "'Sillä jokainen suomalainen, jota ei ole voitettu Saksalle, on tappio Saksan asialle'".
  13. Markku Jokisipilä & Janne Könönen, *Kolmannen valtakunnan vieraat. Suomi Hitlerin Saksan vaikutuspiirissä 1933–1944* (Keuruu 2013); Tomi Mertanen, 'Det europeiska brödrskapet. Europeiska författarförbund och dess finländska medlemmar under andra världskriget', HTF 100 (2015:2); Tomi Mertanen, 'Tredje rikets gäster'; Tomi Mertanen, 'Suomalaiset naistaiteilijat Kolmannen valtakunnan vieraina', *Tieteessä tapahtuu* 2009:2; Tomi Mertanen, 'På kulturens bro över Östersjön. Föreningen Itämeren Piiris verksamhet och vedermödor under vapenstillståndet', HTF 93 (2008:4).
  14. Hiedanniemi, *Kulttuuriin verhottua politiikkaa*.

konsulatets tjänst. Till attaché valdes Yrjö von Grönhagen, som rört sig i både tyska och finländska kulturkretsar. Fastän von Grönhagens främsta uppgift var att sprida finländsk kultur i Tyskland i största allmänhet kom hans verksamhet att fokusera på att främja exporten av litteratur. Redan mot slutet av 1940 hade von Grönhagen ingått kontrakt med tyska förlag i försök att sprida finländsk litteratur på den tyska marknaden.¹⁵

Under hösten 1940 närmade sig Finland och Tyskland varandra även på det politiska planet. Under den sovjetiska utrikesministern Molotovs statsbesök i Berlin i november 1940 intog Hitler en positiv attityd till Finland. Det militära samarbetet mellan länderna blev betydligt livligare under början av 1941, samtidigt som ryktena om ett sammanbrott i relationen mellan Tyskland och Sovjetunionen spred sig i allt snabbare takt. Våren 1941 slog Finland slutligen in på en tyskvänlig linje – bland annat skapades en finsk SS-bataljon.¹⁶

Under våren 1941 visade även tyskarna politiskt intresse för Finland, vilket ledde till en uppblomstring av de kulturella kontakterna mellan länderna. Planer för ett officiellt kulturkontrakt mellan Finland och Tyskland gjordes upp, men de rann slutligen ut i sanden.¹⁷ Kontakter i tysk riktning visade sig så småningom vara fördelaktiga, och Utrikesministeriets tidningsavdelning började därför under våren att skicka propagandamaterial till Tyskland i stora mängder.¹⁸ I slutändan blev förändringen i Tysklands inställning till Finland så stor att relationerna mellan länderna från hösten 1940 till och med våren 1941 blev livligare än någonsin tidigare. Detta berodde i huvudsak på att kulturkontakterna nu sköttes mera avsiktligt. De politiska, ekonomiska och kulturella kontakterna återbördades till åtminstone samma nivå som före vinterkriget.

-
15. För valet av von Grönhagen till kulturattaché och hans verksamhet läs Tomi Mertanen, 'Kulttuurihanke aikansa kuvastajana – Suomalainen kulttuuriattasea Berliinissä välirauhan aikana', *HAIK* 111 (2013:3), s. 322–332.
  16. Till exempel Jonas, *Kolmannen valtakunnan lähettiläs*, s. 163–205; Mauno Jokipii, *Jatkosodan synty. Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–41* (Keuruu 1987), s. 154, 162–163, 189–207.
  17. UM till Undervisningsministeriet 6.2.1941, n. 21654; Da67, I, Undervisningsministeriets arkiv (UNMA), Riksarkivet (RA), Helsingfors; Undervisningsminister Kukkonen till UM 22.3.1941, n. 22/20 KD: Da67, I, UNMA, RA, Helsingfors.
  18. Pekka Lähteenkorva & Jussi Pekkarinen, *Ikuisen poudan maa. Virallinen Suomi-kuva 1918–1945* (Juva 2004), s. 242–243.

Den förbättrade relationen mellan Finland och Tyskland ledde till en ökande efterfrågan på finländsk litteratur. I mars 1941 skrev Berlinkonsulatets konsulsekreterare T. H. Heikkilä till Utrikesministeriet att han fått upprepa förfrågningar om finländsk skönlitteratur som möjligt skulle kunna falla tyskarna i smaken. Heikkilä hade enligt egen utsago inte kunnat ge något svar och bad därför Utrikesministeriet om ett sammandrag gällande lämplig översättningslitteratur.

Trots de tyska förfrågningarna såg Utrikesministeriet framgångsutsikterna som klena. Ministeriet skickade visserligen en lista åt Heikkilä som innehöll förslag på tiotal böcker av olika författare – dock med förmodan om att bara ett fåtal av dessa skulle passa den tyska allmänheten. På listan fanns bland annat Pentti Haanpääs belönade bok *Korπισotaa*, som ministeriet uppfattade som en utmärkt skönlitterär krigsskildring. Men Haanpääs bok befarades dock väcka en viss förvirring hos ”de tyska läsarna med sin egenartade humor”. Ministeriet konstaterade även lite missnöjt att ”det inte verkar vara vidare lätt att i vår nyare litteratur hitta sådant som kunde tänkas behaga de tyska läsarna; framför allt lider vi brist på lämpligt kraftfulla och färgstarka romaner.”¹⁹

I Tyskland var uppfattningen en annan, och Propagandaministeriet visade under våren 1941 ett ständigt tilltagande intresse för finländska författare. I sina brev till Otto Manninen och Maila Talvio berättade Yrjö von Grönhagen om hur Propagandaministeriet och organisationen Verband Deutschtums in Ausland tillsammans med honom planerade att bjuda in finländska författare till Tyskland. Denna inbjudan gällde främst författare vars verk redan översatts till tyska eftersom tanken var att gästerna under besöket skulle läsa ur sina verk för allmänheten. Trots de tydliga signalerna från tyskt håll gjorde Finlands utrikesministerium under våren inga försök att möta det tyska intresset, eftersom ministeriet inte såg någon potential i den finländska litteraturen.²⁰

19. T. H. Heikkilä till UM 11.3.1941 med bilagor: kapsel 59, Översättning av litteratur till tyska samt förläggning i Tyskland. 46S, UMA, Helsingfors. ”uudemmosta kirjallisuudestamme ole kovinkaan helppoa löytää sellaista, mikä tuntuisi voivan viehättää saksalaista lukijakuntaa; varsinkin toiminnallisen voimakkaista ja väririkkaista romaaneista on puute”.

20. Y. von Grönhagen till Manninen 29.5.1941: kapsel 439, Otto Manninens arkiv, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto (SKSKA), Helsingfors; Y. von Grönhagen till Talvio 1.6.1941: kapsel 13. Maila Mikkolas arkiv, RA, Helsingfors.

Varför förhöll sig då ministeriet så skeptiskt? Tyskarna hade uttryckt intresse för finländsk litteratur på ett mycket direkt sätt, och kulturkontakten med Tyskland hade överlag förstärkts under våren 1941. Var det av rädsla eller oförmåga som ministeriet inte förmådde dra nytta av tyskarnas uppenbara samarbetsförslag? Förde ministeriet en inkompetent kulturdiplomati?

Troligtvis ställde sig ministeriet tvekande till att förse tyskarna med finländsk litteratur på grund av att denna uppfattades som ideologiskt olämpligt. Som redan framkommit gjorde nationalsocialisterna rasläran till en central del av både den tyska utrikespolitiken och kulturrelationerna mellan Tyskland och andra länder. Detta framhövdes speciellt i relationerna till de nordiska länderna. Nationalsocialisterna beundrade den så kallade ”nordiska rasen” som skandinaverna ansågs representera och som utgjorde en undergrupp till den ariska rasen. Dessutom ansåg nationalsocialisterna att den ”nordiska rasens” mest sunda delar uppkom på landsbygden.²¹

I Tyskland utgjorde landsbygdsbefolkningens tyska blodsarv en central del av *Blut und Boden*-ideologin – en ideologisk lära som hävdade att tyskarna genom blod och jord hade ett specifikt band till sin hemort.²² *Blut und Boden*-ideologin stöddes av de ledande nationalsocialisterna och framhövdes i Tyskland på alla områden, även inom kultur- och konstlivet och litteraturen. Också den översättningslitteratur som importerades till Tyskland måste uppfylla ideologins ideal. Under Propagandaministeriet opererade granskningsorgan som undersökte och evaluerade alla utländska verk som var ämnade för publicering i Tyskland.

Nationalsocialisterna intresserade sig främst för den finländska tidiga 1900-talslitteraturen eftersom landsbygdsbeskrivningar där intog en central ställning. Därför ansågs denna litteratur uppfylla så gott som alla krav som uppställdes av *Blut und Boden*-ideologin.²³ Detta

21. Hiedanniemi, *Kulttuuriin verhottua politiikkaa*, s. 29–45.

22. Laakkonen & Seeger, 'Kolmannen valtakunnan ympäristöpolitiikka', s. 441–444; Worthen, *Playing "Nordic"*, s. 57–78; Gleißner, *Der unpolitische Komponist als Politikum*, s. 87–96; Hiedanniemi, *Kulttuuriin verhottua politiikkaa*, s. 32–34; Lutzhöft, *Der Nordische Gedanke in Deutschland 1920–1940*, s. 69–99.

23. T. H. Heikkilä till UM 3.7.1936: kapsel 68, Optimering av finsk informationsspridning i utlandet och informationsmedlens effektivisering. 19G, UMA, Helsingfors; Peltovuori, *Suomi saksalaisin silmin 1933–1939*, s. 207–210.

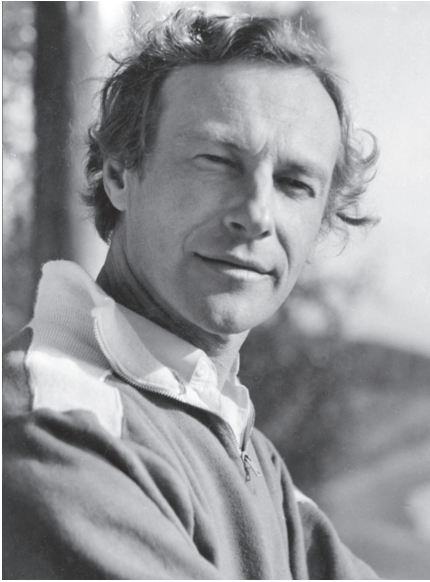
resulterade i att finländsk litteratur blev mycket eftertraktad på den tyska marknaden.

Utrikesministeriet insåg förmodligen att inte vilken som helst litteratur skulle duga för den tyska marknaden, vilket gjorde att man på ministeriet förhöll sig tvivlande till exportmöjligheter. Trots detta kan Utrikesministeriet anses ha handlat passivt i sin kulturdiplomati, eftersom det under freden mellan vinter- och fortsättningskriget hade uppställt som mål att närma Tyskland och Finland också på ett kulturellt plan. Ministeriet kunde på ett aktivt sätt ha utnyttjat de möjligheter som erbjöds, och lämnat publiceringsbesluten åt tyskarna. Det är också möjligt att ministeriet oroade sig över att ”felaktig litteratur” skulle släcka tyskarnas intresse helt och hållet och omöjliggöra ett framtida samarbete. Detta var en risk som man ville undvika. Utrikesministeriets möjligheter att på kulturdiplomatisk²⁴ väg främja litteraturexporten till Tyskland förblev således ännu under mellankrigsperioden relativt outnyttjade. Intressant är att ministeriet emellertid nog levererade stora mängder annat propagandamaterial till Tyskland.

Ministeriet ändrar inställning

Då fortsättningskriget bröt ut och vapenbrödrskapet med Tyskland upprättades ändrade Utrikesministeriet inställning och inledde tillsammans med Statens informationsverk en kampanj i syfte att få ut litteratur på den tyska marknaden. Dessutom deltog även inhemska förlag med sina egna projekt. Krigsutbrottet övertygade förmodligen Utrikesministeriet om tyskarnas genuina intresse och kultursamarbetets varaktighet, vilket ledde till att den passivitet som karakteriserade fredsperioden övergavs. von Grönhagen, som varit ansvarig för kontakten med tyska förlag skickade i slutet av juli 1941 till Utrikesministeriet en lista på böcker han trodde sig kunna erbjuda tyskarna. Listan bestod av tretton verk av nio olika författare (Pentti Haanpää, Lauri Haarla, Maria Jotuni, Arvi Järventaus, Joel Lehtonen, Teuvo Pakkala, Toivo Pekkanen, Heikki Toppila och Reino Rauanheimo). I ett bifogat brev kritiserade von Grönhagen skarpt finländarnas än så länge förvirrande förläggningsspolitik i Tyskland, och föreslog att verksamheten skulle organiseras bättre. von Grönhagen ville se sig själv utnämnd till

24. Melgin, *Propagandaa vain julkisuusdiplomatiia?*, s. 20; Mark, *A Greater Role for Cultural Diplomacy*, s. 1–3.

Yrjö von Grönhagen.
Bild: Wikimedia Commons.

Utrikesministeriets specialrepresentant vars officiella uppgift skulle vara att upprätthålla kontakten med tyska förlag. Enligt von Grönhagen själv såg tyskarna honom redan då som ”den centrala förmedlaren av finländsk litteratur och kulturpolitiska publikationer”²⁵

von Grönhagens förslag om att organisera verksamheten var befogat i det avseendet att den finländska propagandaverksamheten i Tyskland ännu då var outvecklad: de broschyrer och artiklar ministeriet förmedlade delades ut främst till tyska vänner och bekanta i bästa broder-anda. Trots att von Grönhagen säkerligen överdrev sin egen betydelse hade han bevisligen goda relationer till de tyska förlagen. Goda kontakter med förlagen i Tyskland var en essentiell förutsättning för att få ut finländsk litteratur på den tyska marknaden.

Kulturattachéns kontakter hade vid denna tidpunkt varit av stor nytta, men hans position vid konsulatet sommaren 1941 var rätt så svag. Konsulatets personal följde misstroget med attachéns umgänge med den nationalsocialistiska eliten. von Grönhagen råkade i så pass rejäl osämja med Berlinkonsulatets personal att hans tjänster inte

25. Y. von Grönhagen till UM 24.7.1941: kapsel 59. Översättning av litteratur till tyska samt förläggning i Tyskland, 46S, UMA, Helsingfors.

mera ansågs behövliga. På sommaren 1941 anlände konsulatsekreterare H. R. Martola från Budapest för att ta hand om kulturangelägenheterna i Berlin. Eftersom Martola och von Grönhagen inte kunde komma överens sinsemellan kom von Grönhagens tyska kontakter inte att utnyttjas till fullo.²⁶

Då Martola kort efter sin ankomst gått igenom von Grönhagens lista hittade han en hel del att klandra, och underrättade Utrikesministeriet om att listan var för lång och innehöll olämpliga verk. Martola rapporterade att han ”hjälp till att gallra en aning” i von Grönhagens förteckning eftersom han uppfattade att listans upphovsman inte hunnit sätta sig in i alla uppräknade verk. Trots att efterfrågan var god menade Martola att publiceringsmöjligheterna var begränsade, vilket betydde att ett ”strikt urval” måste ske innan beslut om publicering fattades. I Tyskland rådde dessutom brist på papper och tryckeriutrustning vilket försvårade all publicering. Martola strök således sekelskiftets finländska realism och moderna litteratur från von Grönhagens lista. Till exempel Lehtonens *Putkinotko* och Pakkalas *Lapsia* beslutade han att utelämnas bort eftersom ”vi har bättre och viktigare litteratur att erbjuda. De groteska beskrivningarna samt framställningen av folkets ursprung i ’Putkinotko’ är inte något jag skulle rekommendera för läsekretsen här. [...] Jag tror att här skulle behövas verk av den yngre författargenerationen.”²⁷

Martola uppfattade också Eino Hosias belönade vinterkrigsskildring *Tuliholvin alla* som ”för remarqueansk” och inte tillräckligt föraktfullt inriktad mot bolsjevismen, även om det ”i boken stundvis som tur dras paralleller mellan Ryssland och Asien”. Han trodde inte att Propagandaministeriet skulle tillåta ”remarqueanism i krigslitteraturen” och misstänkte att det tyska ministeriet till att börja med förstätt bokens innehåll fel. Trots detta ville Martola försöka få boken publicerad, och hade bara några dagar tidigare meddelat Utrikesministeriet

26. Pakaslahti till Berlinkonsulatet 27.9.1941: kapsel A, Grundande och organisation 1932–1941, 5G5, UMA, Helsingfors; Y. von Grönhagens memorandum 9.7.1943: HM3860, Detektiva centralpolisens – Statspolisens I arkiv, RA, Helsingfors; Jukka Nevakivi, *Ulkoasiainhallinnon historia 1918–1956* (Helsinki 1988), s. 246.

27. Martola till UM 2 och 6.8.1941: kapsel 59 Översättning av litteratur till tyska samt förläggning i Tyskland, 46S, UMA, Helsingfors. ”koska meillä on parempaa ja tärkeämpää annettavaa. ’Putkinotkon’ irvokasta kuvausta ja kansan alkuperäisyyttä, niin kuin se siinä esitetään, en täällä lukijakunnalle suosittaisi. [...] Luulenpa täällä kaivattavan nuoremman kirjailijapolven näytteitä.”

att det tyska Propagandaministeriet visat särskilt intresse för Hosias bok. Martola hade då varit övertygad om att boken utan vidare skulle kunna beviljas publiceringslov i Tyskland eftersom ett lokalt förlag redan frågat hur snabbt den kunde översättas. Hosia själv hade stupat vid fronten i juli 1941, vilket innebar att översättningsrättigheterna måste godkännas av hans änka. Varken hon eller Hosias finska förlag Otava såg några problem med en översättning. Enligt normal kutym hade Utrikesministeriet bett Statens informationsverk att i hemlandet tillsammans med Hosias änka och Otava ta hand om bokens redigerings- och publiceringsarbete. Enligt en bibliografi över finländsk översättningslitteratur uppgjord av Erich Kunze verkar dock Hosias bok aldrig ha blivit översatt till tyska – såvida informationen stämmer.²⁸

I mitten av november 1941 informerade Otava Martola om att tyskarna visade intresse även för Haanpääs *Korπισοταα*. Trots att en översättare redan hittats tillfrågade bolaget Martola om hans syn på projektets genomförbarhet eftersom han tidigare uttryckt skarpt tvivel gällande bokens lämplighet för den tyska smaken. Otava upplyste konsulatsekreteraren om att man överlätit avtalandet av publiceringsrättigheterna i Tyskland för Joel Lehtonens, Agapetus (Yrjö Soini), Valentins (Ensio Rislakki) och Larin-Kyöstis (Kyösti Larsson) verk åt von Grönhagen. Otava misstänkte dock att det skulle bli svårt att hitta tyska förlag för finländska verk eftersom färdiga översättningar alltid måste finnas till hands då tyskarna inte förstod ett ord finska. Att göra översättningar i förhoppning om godkännande var dyrt, och intresserade inte förlagen på grund av de involverade riskerna.²⁹

Otavas beslut om att överlåta rättigheten att ingå kontrakt till von Grönhagen måste ha förargat Martola eftersom han vid sin ankomst till Berlin utöver kulturuppdragen även övertog ansvaret för publicering av finländska böcker i Tyskland. De båda männen låg i ständig dispyt med varandra, inte minst på grund av att Martola ofta motsatte

28. Martola till UM 2 och 6.8.1941: kapsel 59, Översättning av litteratur till tyska samt förläggning i Tyskland, 46S, UMA, Helsingfors; Statens informationsverk (SIV) till UM 5.8.1941: kapsel 59, Översättning av litteratur till tyska samt förläggning i Tyskland, 46S, UMA, Helsingfors; Kunze, *Finnische Literatur in deutscher Übersetzung 1675–1975*.

29. Förlagsaktiebolaget Otava till Martola 15.11.1941: kapsel 59, Översättning av litteratur till tyska samt förläggning i Tyskland, 46S, UMA, Helsingfors; Pekka Tarkka, *Otavans historia. Toimen osa 1918–1940* (Keuruu 1980), s. 391.

sig publicering – speciellt i sådana fall då von Grönhagen understödde det. Denna ömsesidiga oenighet gav ofrånkomligen en bild av att finländarnas verksamhet var kaotisk och oorganiserad, vilket gjorde att tyskarna inte visste till vem de skulle vända sig.

Det öde Haanpääs roman råkade ut för reddes så småningom upp. Trots att tyskarna till slut började tröttna på krigslitteratur och boken inte uppfattades som tillräckligt ”uppmuntrande” uppgjordes ett publiceringskontrakt mellan Otava och det Wienbaserade Bischoff Verlag. Samarbetet gav dock inte önskat resultat och boken förblev opublicerad.³⁰

Herrarna von Grönhagen och Martola gav så småningom Utrikesministeriet huvudbry eftersom det rådde oenighet om vem av dem man kunde lita på. Därför bestämde ministeriet under sensommaren 1941 att beställa en ”utomstående” utredning av Statens informationsverk. Uppdraget gavs åt Anitra Karsten, som ansågs känna till tyskarnas läggning. Hon hade studerat vid Berlins psykologiska institut och ingått i den ansedde tyske socialpsykologen och vetenskapsfilosofen Kurt Lewins forskargrupp. Under 1930-talet hade Karsten satt sig in i reklam- och marknadsföringspsykologi.

Karsten kommenterade i sitt memorandum både von Grönhagens och Martolas synpunkter, och kunde konstatera att en del av böckerna på listan redan översatts till tyska medan en del höll på att förberedas för översättning. Karsten ansåg att omkring hälften av von Grönhagens förslag var olämpliga och var därmed av samma åsikt som Martola. Bland de olämpliga verken fanns bland annat Maria Jotunis roman *Klaus, Louhikon herra* – ett verk som tyskarna ett par år senare till varje pris och på eget initiativ ville få publicerat. Lehtonens *Putkinotko* hade redan översatts under titeln *Kinder der Wildmark*, men 1940 hade boken nekats godkännande i Tyskland. Otava bedömde också verket som olämpligt för den tyska marknaden.

I augusti 1941 gjorde Statens informationsverk upp en egen lista över potentiell finländsk översättningslitteratur. Listan bestod av cirka 30 verk av bland andra Arvi Järventaus, Joel Lehtonen, Eino Leino, J. L. Runeberg, Helvi Hämäläinen, Ilmari Kianto, Teuvo Pakkala, Toivo Pekkanen, Erkki Palolampi och Yrjö Soini. Trots att vissa verk hade bytts

30. Förlagsaktiebolaget Otava till Martola 15.11.1941: kapsel 59, Översättning av litteratur till tyska samt förläggning i Tyskland, 46S, UMA, Helsingfors. von Grönhagen förpassades från Berlin till Finland sommaren 1942.

ut, var listan i fråga om författare i stort sett identisk med den som von Grönhagen gjort upp för informationsverket en månad tidigare.³¹

Senare under hösten gjorde Karsten under sitt mandat från informationsverket upp ett fullständigt sammandrag över de böcker som skulle översättas. Hon bistods av litteraturvetare Rafael Koskimies, Lauri Viljanen, Kaarlo Marjanen, Arvi Kivimaa samt konsulatsekreterare Martola. När listan blev färdig i december 1941 började man i fråga om några av verken redan ”ingå förhandlingar med angelägna tyska förlag” som Karsten uttryckte saken. Således var det ”önskvärt att en litteraturkatalog kompletterad med information om både verk och författare översätts till tyska och sänds till förlagen i Tyskland”.

Vid det här laget hade en mängd lämplig litteratur dykt upp. Till de äldre författarna räknades bland andra Juhani Aho (*Panu*), Santeri Ivalo (*Erämaan taistelu*), Maria Jotuni (noveller), Arvi Järventaus (*Rummut*), Uno Kailas, Volter Kilpi (*Alastalon salissa*), Joel Lehtonen (*Lintukoto*), Eino Leino (*Helkavirsiä*), Arvid Mörne, Teuvo Pakkala (*Lapsia*), J. L. Runeberg (*Vänrikki Stoolin tarinat*), J. V. Snellman (*Die Lehre von Staat*), Maila Talvio (*Yölintu*), J. J. Wecksell (*Daniel Hjort*), Kyösti Viljuna och självfallet också *Kalevala* och *Kanteletar*.

Lämpliga nya författare listades också: Agapetus, Lauri Haarla, Elsa Heporauta, Helvi Hämäläinen, Urho Karhumäki, Arvi Kivimaa, Viljo Kojo, Hagar Olsson, Toivo Pekkanen, Mika Waltari, Örnulf Tigerstedt och Heikki Toppila. Krigslitteratursförfattarna nämndes separat, och hit räknades Pentti Haanpää, Jussi Leino, Olli (Väinö Nuorteva), Unto Seppänen, Runar Schildt, Gunnar Johansson, J. O. Hannula, Eino Hosia, Håkan Mörne, Erkki Palolampi, Viljo Saraja och Hjalmar Siilasvuo.³²

När statsmakten äntligen fått den önskade översättningslitteraturen förtecknad var det nu förlagens tur att se till att projekten förverkligades. I regel var det även förlagen som ansvarade för att ge ut tyska böcker i Finland. Utrikesministeriet och Berlinskonsulatet fungerade dock i många fall som förmedlare för projekten. I Tyskland begärde i sin tur bibliotek, föreningar, arkiv och andra institutioner att få specialverk skicka till sig från Finland. Önskemålen kunde i regel upp-

31. SIV memorandum 21.8.1941: kapsel 59, Översättning av litteratur till tyska samt förläggning i Tyskland, 46S, UMA, Helsingfors.

32. Publicering av finländsk litteratur i Tyskland 8.12.1941: De2, 1941 års memorandum. Statsrådets informationsorgans arkiv RA, Helsingfors; Korrespondens som berör publicering av verk av finländska författare hittas i låda 61, 46S, UMA, Helsingfors.

fyllas så länge böckerna och tidningarna i fråga ännu var tillgängliga. I de flesta fall gällde beställningarna vetenskapliga publikationer eller tidskrifter, som Utrikesministeriet efter bästa förmåga försökte införskaffa. Dessutom intresserade sig tyskarna också för skönlitteratur och noter. På samma sätt eftersträvade Tysklands Helsingforskonsulat att befrämja utgivningen av tysk litteratur i Finland.³³

Eftersom förlagen i praktiken stödde Finlands officiella kulturpolitiska linje valdes Otavas verkställande direktör Heikki Reenpää till Statens informationsverks första chef. Också andra finländska förlag lyckades inta mycket betydelsefulla positioner i samband med kulturkontakterna mellan Finland och Tyskland. WSOY:s relationer med Tyskland gjorde att förlaget intog rollen som halvofficiellt finländskt kulturinstitut vars verksamhet befrämjade Finlands officiella målsättningar. Bolaget var redan efter vinterkriget bland de första som eftersträvade kontakter med Tyskland, och under fortsättningskrigets första höst blev kontakterna allt starkare. Många av WSOY:s författare gjorde både sina första och sista uppträdanden på den europeiska marknaden tack vare de goda kontakterna med Tyskland.³⁴

Utöver WSOY och Otava gav också de stora svenskspråkiga förlagen ut litteratur som var positivt inställd till nationalsocialismen och fientligt inställd till Sovjetunionen. I det inledande skedet av fortsättningskriget tävlade förlagen sinsemellan om vem som kunde lägga beslag på de mest betydelsefulla nationalsocialistiska texterna. Ännu under den korta mellankrigstiden hade Otava gett ut åtskilliga ryska litteraturklassiker, men när fortsättningskriget bröt ut förändrades situationen helt. Liket de flesta andra förlag började Otava ge ut tyska krigsskildringar, som dock inte innehöll några ideologiska element utan snarare klassades som epik. Pur nationalsocialistisk litteratur brukade de finländska förlagen vanligtvis undvika. Inom skönlitteraturen översattes närmast ”trygg” och av tyskarna godkänd historisk underhållning och hembygdsskildringar. De stora nationalistiska författarna som idoliserades i Tredje riket försökte de finländska förlagen intro-

33. För utgivning av tyska böcker som berör Finland se lädor Fb28b1–b2. Generalkonsuln i Hamburgs ämbetsverks arkiv/UMA, Joensuu landsarkiv (JoMa); Korrespondens gällande ämnet: se 37, 46L, UMA, Helsingfors.

34. Kai Häggman, *Avarammille aloille, väljemmille vesille. Werner Söderström Osakeyhtiö 1940–2003* (Juva 2003), s. 34, 43; Jarl Hellemann, *Kustantajain näkökulma. Kirjoituksia kirjallisuuden reunalta* (Keuruu 1999), s. 240–241.

ducera i Finland med mindre propagandistiska verk.³⁵ I slutet av 1942 började dock förlagen bli allt mera misstänksamma i takt med att den tyska krigslyckan så småningom började vända.³⁶

Litteraturkampanjens resultat

Krigets inverkan syntes på den inhemska bokmarknaden. De inhemska läsarna hade 1943 redan tröttnat på den finska krigslitteraturen, vilket gjorde att den sålde dåligt. Inte heller tyskarna intresserade sig för den finska krigslitteraturen från fortsättningskriget och få verk översattes. Man försökte erbjuda den centraleuropeiska marknaden några verk, av bland andra Armas J. Pulla och Haanpää, men utan framgång. Visserligen såldes vinterkrigslitteratur i stora upplagor i både Tyskland och Frankrike – bland annat Viljo Sarajas *Lunastettu maa* nådde i Tyskland upp till tjugonde upplagan, och Haanpääs *Korpisotaa* i Frankrike till fjortonde upplagan, men däremot avfärdades fortsättningskrigets finska hjältar som uppenbart omilitäriska.³⁷

Vad ledde då statsmaktens ansträngningar till? Bedömningen av resultaten försvåras av det faktum att det inte går att hitta någon entydig information i källorna om vilka böcker som slutligen publicerades i Tyskland. Enligt en utredning framställd av statens litterära expertnämnd i slutet av 1943 bestod den finländska översättningslitteraturen under fortsättningskriget av några romaner, diktsamlingar och andra samlingsverk. Samlingsverken innehöll oftast enskilda dikter och berättelser av finländska författare, bland andra Eino Leino och Juhani Aho. Under 1942 publicerades också lättare litteratur som *Aatamin puvussa ja vähän Eevankin* av Agapetus samt Harald Hornborgs *Patron Illbergs ungdomsdårskap*. Den enda historiska romanen som översattes till tyska var Mika Waltaris *Kaarina Maununtytär*.

35. Hellemann, *Kustantajan näkökulma*, s. 243–245; Pertti Lassila, *Otavan historia. Kolmas osa 1941–1975* (Keuruu 1990), s. 108–109.

36. Pekka Lähteenkorva & Jussi Pekkarinen, *Ikuisen poudan maa. Virallinen Suomi-kuva 1918–1945* (Juva 2004), s. 301; Häggman, *Avarammille aloille, väljemmille vesille*, s. 44, 45; Hellemann, *Kustantajan näkökulma*, s. 239–240.

37. Häggman, *Avarammille aloille, väljemmille vesille*, s. 45–67; Maarit Niiniluoto, 'Sotajan viihde', Pertti Lassila (toim.), *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin* (Vammala 1999), s. 42; Maarit Niiniluoto, *On elon hetki näin. Eli miten viihdestä tuli sodan voittaja. Viihdytyskiertueita, kotirintaman kulttuuria ja Saksan suhteita vuosina 1939–1945* (Hämeenlinna 1994), s. 108.

I utredningen konstaterades att Gummerus Oy:s prisbelönta romaner *Sellaista se on* av Eero Kiviranta, *Kymmenen savun kylä* av Viljo Kojo och *Kirkastettu sydän* av Martta Haatanen inom kort skulle utges på tyska. Johannes Linnankoskis *Taistelu Heikkilän talosta*, Santeri Ivalos *Juho Vesainen*, Selma Anttilas *Pyryn perhe* ja *Nuoret kauppiaat*, Urho Karhumäkis *Korpiherra*, Toivo Pekkanens *Tie Eedeniin* samt Tatu Vaaskivis *Yksinvaltiäs* höll på att översättas. Eino Railos *Havuseppele* och Artturi Leinonens *Yrjänän emännän synti* översattes till tyska och franska, medan Helvi Hämäläinens roman *Kylä palaa* översattes till danska och tyska.

Det fanns således gott om planer, men om man får tro Erich Kunzes bibliografi över finskspråkig översättningslitteratur var Johannes Linnankoskis *Taistelu Heikkilän talosta* det enda av ovan nämnda verk som verkligen utkom i Tyskland. Boken utkom år 1944.³⁸

Riktigt så här dystert var situationen trots allt inte för finländarnas del eftersom också förlagen – vid sidan av staten – hade egna bokprojekt och publicerade nyupplagor. I vissa fall hade Utrikesministeriet förvisso varit med som samarbetspartner. Under krigsåren publicerades nyupplagor av åtminstone Mika Waltari, J. L. Runeberg, Hagar Olsson, Arvi Järventaus, V. A. Koskenniemi, Maila Talvio, Hella Wuolijoki, Sally Salminen, Arvi Kivimaa, Tito Colliander, Tuomi Elmgren-Heinonen, Olavi Siippainen, Aino Kallas samt av ett tiotal okända finländska författare. Ilmari Kianto, Teuvo Pakkala och Toivo Pekkanen som också nämndes i ministeriets publiceringsplan blev inte publicerade.³⁹ Författargardet var således bekant från 1930-talet och representerade för tyskarna välkänd litteratur.

Fastän Utrikesministeriets verksamhet vid första ögonkastet verkar blygsam, kan dock resultaten räknas som relativt goda. Tack vare ministeriets insatser avancerade ett tiotal böcker till översättningsskede i Tyskland, vilket kan ses som ett gott resultat. Det faktum att böckerna aldrig gavs ut berodde inte på ministeriet utan på trögheten i den tyska

38. Berättelse om Statens litterära expertnämnd samt de litterära omständigheterna i Finland år 1943: Fa78, Bern-Geneve konsulatets arkiv (BGA)/UMA, JoMa; Kunze, *Deutsch-finnische Literaturbeziehungen*, s. 30–32; Kunze, *Finnische Literatur in deutscher Übersetzung 1675–1975*.

39. Berättelse om Statens litterära expertnämnd samt de litterära omständigheterna i Finland år 1943: Fa78. BGA/UMA, JoMa; Kunze, *Deutsch-finnische Literaturbeziehungen*; Kunze, *Finnische Literatur in deutscher Übersetzung 1675–1975*.

gransknings- och översättningsprocessen. Också bristen på tryckeriutrustning och papper förhindrade utgivningen av vissa böcker. På grund av detta trycktes vissa av de tyska förlagens böcker under fortsättningskriget i Finland.⁴⁰

Den aktivering som skedde i syfte att främja exporten av litteratur efter en passiv period under mellankrigstiden visar att ministeriet förstod vikten av kulturdiplomati. Kännedomen om Finland ökade allt efter att mera finländsk litteratur kunde fås ut på den tyska marknaden. Utrikesministeriets roll var endast att öppna en kanal för de finländska verk som kunde tas till behandling vid Propagandaministeriet, men det var förlagen som beslutade om de slutliga utgivningskontrakten, vilket måste tas i beaktande i bedömningen av slutresultatet. Utrikesministeriet strävade medvetet efter att med hjälp av kulturdiplomati öka kunskapen om Finland i Tyskland. I relation till insatserna kan resultaten ses som acceptabla.

Utrikesministeriets agerande under fortsättningskriget visar att man vid ministeriet redan då hade en klar bild av den nationalsocialistiska ideologin. Författare bedömdes enligt hur lämpliga deras böcker var, och målet var att för varje författare hitta något lämpligt verk. Med ett modigare grepp kunde resultatet ha blivit en aning bättre, men inte på något avgörande sätt eftersom publiceringsprocessen i det nationalsocialistiska Tyskland tog tid.

I Tyskland fanns även ett intresse för andra nordiska författare som hade producerat ”bondelitteratur” i linje med *der Nordische Gedanke*. Inom den nordiska litteraturen var tyskarna främst intresserade av det sena 1800-talets och tidiga 1900-talets realism och naturalism. Trots att den tidiga 1900-talslitteraturen i Norden i allmänhet betraktades som modernism lämpade den sig väl för tyskarna. Utöver de finländska författarna räknades även svenskarna Verner von Heidenstam och Selma Lagerlöf samt norrmannen Knut Hamsun hit. Många författare som börjat samarbeta med tyskarna var både kända och prisbelönta på många sätt. De författare som var ute efter tyskarnas gunst var tvungna att med sina texter understödja Tredje rikets ideologiska projekt, eller åtminstone förhålla sig neutrala till nationalsocialismen. Dessutom måste texterna vara litterärt och konstnärligt högklassiga. Hamsun uppnådde en hög position bland författare i Tyskland genom sitt verk

40. Hellemann, *Kustantajan näkökulma*, s. 239–240.

Markens gröda, som ansågs representera det nya Tysklands ideologi på ett oklanderligt sätt. Hamsun själv var mycket positivt inställd till Tredje riket och var Nordens främsta ”medlöparförfattare”. Norrmanen mottog på sin 80-årsdag 1939 lyckönskningar av självaste Hitler. Koskenniemi tävlade med Hamsun om toppositionen, men kunde inte nå samma framgång med sina texter. Också Heidenstam slog Koskenniemi, och betraktades av nationalsocialisterna som nästan lika stor som Hamsun.⁴¹ Efter kriget kom Hamsuns sympatier med nationalsocialismen att fördömas skarpt i Norge, och han dömdes både till fängelse och omfattande skadestånd.

Finländska teatertexter i Tyskland

Finlands utrikesministerium försökte – utöver att satsa på litteraturen – också bistå den finländska teaterscenen med att få pjäser uppsatta på tyska teatrar. Också på detta område var innehållskraven strikta, och utgångsläget för finländarna dåligt. Nationalteatern hade på grund av vinterkriget varit tvungen att ställa in alla föreställningar för tre och en halv månad. Under fortsättningskriget fortsatte dock spelåren regelbundet och utan större avbrott.

I Tyskland fortsatte teaterverksamheten och den övriga kulturverksamheten som vanligt när fälttåget i öster påbörjades sommaren 1941. Under spelåret 1940–1941 var exempelvis 355 statliga teatrar, 175 oberoende teatrar och 142 utomhusteatrar verksamma i Tyskland. Många teaterpjäser skrevs i nationalistisk eller nationalsocialistisk anda, men den stilistiskt låga nivå denna genre representerade ledde till en renässans bland klassiska produktioner vid många tyska lokalteatrar. Favoritämnet var Fredrik den store – Joseph Goebbels idealmonark.⁴²

Teaterverksamheten var således livlig i både Finland och i Tyskland, vilket i kombination med vapenbrödraskapet som inleddes sommaren 1941 erbjöd goda möjligheter för ett teaterutbyte länderna emellan. Tyskarna hade försökt upprätta ett teatersamarbete redan i slutet av 1930-talet som trots ömsesidigt intresse förblev blygsamt. Det

41. Hans-Jürgen Lutzhöft, *Der Nordische Gedanke in Deutschland 1920–1940*, s. 220–233, nationalsocialisternas krav gällande nordiska författare s. 348–350.

42. Hanna Korsberg, *Politiikan ja valtataistelun pyörteissä. Suomen Kansallisteatteri ja epävarmuuden aika 1934–1950* (Keuruu 2004), s. 70–71; Heinrich Fraenkel & Roger Manvell, *Goebbels – Hitlerin mainosmies* (Helsinki 1960), s. 197–198.

finsk-tyska samarbetet resulterade endast i enskilda personers besök i båda riktningarna samt en premiär i Hamburg 1938 då Hella Wuolijokis pjäs *Niskavuoren naiset* uppfördes. I juni 1941 blev Finlands skådespelarförbund inbjudet av tyska staten till Tyskland för att bekanta sig med landet. Ett tiotal skådespelare anmälde intresse, men på grund av ”vaga krigsrykten” backade de flesta och endast fyra finländare åkte till slut i väg.⁴³

Efter att fortsättningskriget brutit ut fattade Finlands utrikesministerium beslut om att försöka främja teaterutbytet, men också denna gång hade initiativet kommit från Tyskland. I oktober 1941 informerade konsulatsekreterare H. R. Martola Utrikesministeriet om att tyskarna var intresserade av att sätta upp något finskt teaterstycke i Berlin. Det tyska Propagandaministeriet önskade tre pjäser för översyn. Med bokprojekten i färskt minne skickade Statens informationsverk för Utrikesministeriets del två översättningar åt Martola: Ensio Rislakkis teaterpjäs *Syntynyt terve tyttö*, och Ilmari Turjas pjäs *Tuomari Martta*. Arvi Kivimaa som gjort en avstickare till Berlin för att besöka författarförbundet hade även besökt konsulatet och för Martola föreslagit också Erkki Kivijärvis pjäs *Ensimmäinen konsuli*. Konsulatsekreteraren bad följaktligen Utrikesministeriet att skicka en tysk översättning av pjäsen till Berlin. Eftersom Kivijärvis pjäs inte var fullständigt översatt, skickades fyra scener och ett tyskt sammandrag av innehållet till Berlin.⁴⁴

Finländarna handlade enligt de uppmaningar som getts, men ingenting hördes av pjäserna, som sänts över, på flera månader. På sommaren 1942 uppdagades orsaken då konsulsekreterare Aaro Pakaslahti meddelade från Berlin att översättningarna av Risklakkis och Turjas teaterstycken hade tappats bort vid Auswärtiges Amt, och att nya därför måste sändas. Inget svar hördes från Utrikesministeriet, vilket gjorde att Pakaslahti var tvungen att i början av juli upprepa sin förfrågan. Den här gången begärde han nya texter i form av en tysk översättning av Maria Jotunis *Miehen kylkiluu* samt ”alla andra lämpliga teaterpjäser”. Ministeriet svarade dock att endast de två borttappade manu-

43. Glory Leppänen, *Elämäni teatteria* (Helsinki 1971), s. 244–248; ”Suomalaisia näyttelijöitä kutsuvieraina Saksassa”, *Helsingin Sanomat* 5.7.1941.

44. Martola till UM 24.10.1941: kapsel 58, Finländska pjäser i rampljuset i Tyskland, 46R, UMA, Helsingfors; SIV till UM 14.11.1941: kapsel 58, Finländska pjäser i rampljuset i Tyskland, 46R, UMA, Helsingfors.

sen var tillgängliga. Översättningen av Jotunis stycke befann sig som bäst i Greifswald hos chefen för Finlandsinstitutet Hans Grellmann – och konsulatet var tvunget att självt rikta sig till honom för att få texten. Rislakkis pjäs *Tapahtui kaukana* hade översatts till tyska, men fanns då i Slovakien och måste skickas till Berlin. Ungefär en vecka senare fick Utrikesministeriet höra att första delen av Jotunis i Finland än så länge okända pjäs *Klaus, Louhikon herras* översatts till tyska av Friedrich Ege. Även detta verk levererades till Tyskland.⁴⁵

Inga omnämmanden av ovan nämnda pjäser existerar i Utrikesministeriets korrespondens efter denna tidpunkt. Eftersom de inte heller omnämns i några andra källor är det troligt att teaterstyckena aldrig nådde scenen.

Pohjalaisia på den tyska scenen

Under fortsättningskriget uppfördes i Tyskland med säkerhet en finländsk teaterpjäs som Utrikesministeriet hade varit med om att försöka exportera: *Pohjalaisia* av Artturi Järviluoma. Pjäsen blev en framgång i Tyskland, och kommer att analyseras grundligare nedan.

Trots det föregående årets besvikelser startade Utrikesministeriet sommaren 1942 ett nytt projekt för att få finska skådespel uppsatta på teatrar i Tyskland. Heinrich George, som var chef för Schiller-teatern i Berlin, hade besökt Finland i april och då diskuterat med Artturi Järviluomas änka Lyyli Järviluoma om eventuella visningsrättigheter för *Pohjalaisia*. George hade diskuterat saken också med Arvi Kivimaa samt med Utbildningsministeriets tjänstemän. Alla var eniga om att pjäsen var lämplig för Schiller-teatern.

Järviluomas pjäs hade haft premiär 1940 på den ungerska nationalteatern i Budapest, och blev en av de mest spelade finska pjäserna utomlands under andra världskriget. I Ungern spelades överlag rätt så många finska teaterpjäser under krigsåren. *Pohjalaisia* väckte stort intresse i Tyskland eftersom den var så lättkopplad till nationalsocialismens *Blut und Boden*-ideologi. Pjäsen utspelade sig under 1800-talet i Österbotten och beskrev de lokala böndernas oböjlighet inför en utomstående länsmans maktanspråk. Pjäsen framhävde speciellt män-

---

45. Pakaslahti till UM 10.6.1942 samt 1.7.1942: kapsel 58 Finländska pjäser i rampljuset i Tyskland, 46R, UMA, Helsingfors; Wanne till Berlinkonsulatet 8.7, 10.7 samt 20.7.1942: kapsel 58 Finländska pjäser i rampljuset i Tyskland, 46R, UMA, Helsingfors.

nens förpliktelse till sin hembygd. I Tyskland sågs pjäsen som en bra beskrivning av det finländska folklynnet och av landets seder, och i viss mån sågs den också som en beskrivning av landets historia. Järviloumas änka godtog Georges erbjudande och ett utkast av översättningen var klart i början av juni.⁴⁶

I juli meddelade Martola Järviluoma att Düsseldorf Schauspielhaus antagit pjäsen till sin repertoar. Teatern hade fått manuset av förlaget Das Werk i München, och önskade nu ”tilläggsmaterial”, det vill säga bilder på den rekvisita som användes på de finska scenerna samt i filmversionen av pjäsen.⁴⁷

Till skillnad från de tidigare finländska teaterpjäserna lyckades alltså *Pohjalaisia* ta sig till den tyska scenen – och premiären hölls i Düsseldorf i mars 1943. Staden ville ”rama in premiären på ett festligt sätt” varför en matiné ordnades i teaterhuset där professor Paavo Ravila talade om den finländska kulturen och sopranen Aune Antti uppträdde med sång. Konsulatsekreterare Martola hade länge tvistat med sina tyska kolleger om vilket namn pjäsen skulle få, men till slut enades man om *Der Habicht* (Duvhöken). Das Werk publicerade dock manuset under Eges titel *Pohjalaisia* (Österbottnier).

Premiären den 10 mars blev en succé. Både den tyska publiken och pressen uppskattade föreställningen. I maj skickade Martola tyska recensioner av pjäsen till Lyyli Järviluoma, och förklarade samtidigt att pjäsen varit en utomordentlig framgång och att scenpersonalen varit mycket nöjd med valet av pjäs. Driven av pjäsens framgång försökte Martola erbjuda den åt andra tyska teatrar – med nekande svar som resultat. Antingen hade teatrarna inte resurser att sätta upp pjäsen eller så sågs den som opassande för repertoaren. Köningsbergs stadsteater avböjde på grund av att de inte uppfattade pjäsen som typiskt finsk. Handlingen kunde uppenbarligen ha utspelat sig var som helst i Europa, vilket teatern inte trodde skulle intressera tyskarna. Teatern i Magdeburg hänvisade till en annan storsatsning, och kunde därför inte ta emot pjäsen. Martola informerade Lyyli Järviluoma

46. Ungefär samtidigt startades vid Utrikesministeriet också ett projekt i syfte att få en opera av Leevi Madetoja baserad på Järviluomas text lanserad på den tyska scenen. L. Järviluoma till Martola 10.6.1942: kapsel 1. Artturi Järviluomas arkiv (AJA), SKSKA, Helsingfors; Korsberg, *Politiikan ja valtataistelun pyörteissä*, s. 86.

47. Martola till L. Järviluoma 18.7.1942: kapsel 1, AJA, SKSKA, Helsingfors.

om att han tänkte behålla manuset för att senare kunna erbjuda det åt andra teatrar.⁴⁸

I sitt svar till Martola tackade Järviluoma för det mottagande pjäsen fått och hoppades att hon själv någon gång skulle få se stycket på tyska. I maj hade pjäsen premiär i Bukarest. Chefen för den lokala nationalteatern hade besökt Finland och av Järviluoma fått förklarar för sig ”om pjäsens etnografiska sida” samt om färger och kostymer. Järviluoma förklarade också för Martola att teaterstyckets sångnummer inte var några påklistrade konstruktioner utan att de var starkt kopplade till handlingen. Detta hade enligt henne inte uppmärksammats tillräckligt i den tyska översättningen.

I slutet av sitt brev berättade Järviluoma för Martola att pjäsens översättare journalisten Friedrich Ege tyvärr hade fångslats i Finland som ”ryssens spion”. Ege hade arresterats som delaktig i en spionagehärva som involverade Hella Wuolijoki och Kerttu Nuorteva. På grund av detta bad Järviluoma Martola att meddela tyskarna om att Eges arvode hädanefter skulle skickas till det finska konsulatet och inte till Eges adress i Helsingfors. Järviluoma önskade också att Martola skulle vidarebefordra ett brev hon skrivit åt pjäsens tyska utgivare, i vilket hon förklarade att Ege landsförvisats, dock utan att nämna varför.⁴⁹

Tyskarna kände dock till orsakerna bakom anhängandet av Ege, vilket ledde till att alla hans verk och översättningar mot slutet av 1943 försattes i publicerings- och visningsförbud. Das Werk bad Järviluoma att skicka den finska ursprungsversionen av *Pohjalaiset* till Tyskland så att den snabbt skulle kunna översättas på nytt. Således fortsatte teaterpjäsen att spelas, eftersom den sedan premiären enligt utgivarna varit mycket populär. I november anlände det nya exemplaret av pjäsen till Berlinkonsulatet varpå de tyska utgivarna genast påbörjade översättningsarbetet. Översättandet gick snabbt och redan i slutet av månaden kunde Järviluoma glatt underrätta Martola om att pjäsens nya premiär skulle hållas på Lessing-teatern i Berlin redan i december. År 1943 visades *Pohjalaisia* också på den gamla och

48. Martola till L. Järviluoma 8.9.1942 samt 12.2 och 10.5.1943: kapsel 1, AJA, SKSKA, Helsingfors; Worthen, *Playing "Nordic"*, s. 105–106; År 1956 översatte Ege pjäsen på nytt med titeln ”Das Dorfgericht”. Kunze, *Finnische Literatur in deutscher Übersetzung*, s. 55; ”Järviluoman ”Pohjalaisia” Düsseldorfissa”, *Uusi Suomi* 11.3.1943.

49. L. Järviluoma till Martola 15.5. 4 samt 19.11.1943: kapsel 1, AJA, SKSKA, Helsingfors; Das Werk till L. Järviluoma 28.10.1943: kapsel 1, AJA, SKSKA, Helsingfors.

välkända Rose-teatern som leddes av den kända tyska skådespelaren Willi (Wilhelm) Rose.⁵⁰

Trots de problem som uppstått blev Järviluomas pjäs till slut det dittills genom tiderna populäraste finländska teaterstycket i Tyskland. Stycket visades också som opera i komposition av Leevi Madetoja. Pjäsen spelades på nytt i Budapest år 1943 och en Parispremiär planerades för följande år.

Efter att Ege arresterades försvårades samtliga finländska författares framgång i Tyskland eftersom Ege hade översatt texter av bland andra Ensio Rislakki, Maria Jotuni och Ilmari Turja och dessa nu måste översättas på nytt.⁵¹ Kravet på renhet inom kulturen var strängt i Tredje riket.

Framgången med *Pohjalaisia* fick tyskarna att i början av 1944 börja fråga efter Maria Jotunis teaterstycken. Martola hade skickat pjäsen *Klaus, Louhikon herra* åt Propagandaministeriet för påsyn sommaren 1942, men inte förrän i februari 1944 anmälde ministeriet sitt intresse för stycket. Martola vände sig till Utrikesministeriet för att få klarhet i om pjäsen översatts till tyska, och framhöll att detta måste göras omgående om det var o gjort. Staatliches Schauspielhaus i Hamburg erbjöd sig att översätta hela teaterstycket, men Martola ansåg att arbetet borde göras med finsk hjälp för ”en mera tillfredsställande översättning”. För att få pjäsen uppsatt på tyska teatrar var den finska konsulatsekreteraren tvungen att leverera en finsk översättning till Propagandaministeriet så fort som möjligt. Martola fick vända sig till Utrikesministeriet upprepade gånger under våren 1944 eftersom inget svar hördes i frågan.

I slutet av maj uppdagades orsaken till dröjsmålet. Författaren Maria Jotuni hade dött i september 1943, och det var oklart vem som innehade rättigheterna till pjäsen. Utrikesministeriet hade vänt sig till Otava, som dock inte längre ägde publiceringsrättigheterna till pjäsen eftersom Jotuni var död och rättigheterna övergått till författarens söner Jukka och Tuttu Tarkiainen. Otava hade uppmanat Utrikesministeriet att fråga tyskarna om vad kostnaderna för ett översättningsarbete skulle uppgå till, men i sista hand måste förhandlingarna ske med Jotunis söner. Bröderna Tarkiainen hade tillbringat våren på arbetsresor, vilket gjorde att svaret hade fördröjts till slutet av maj 1944 då

50. Om Rose-teaterns föreställning Finland-Tyskland n. 18–19/1943, s. 506–509.

51. Lyyli Järviluoma till H. R. Martola 4.11.1943; kapsel 1, AJA, SKSKA, Helsingfors.

Jukka Tarkiainen meddelade att han diskuterat en översättning med konteramiral Reimar von Bon. Amiralen hade preliminärt lovat översätta pjäsen så snart han fått sitt övriga arbete avklarat, och uppskattade att översättningen skulle ta två månader. På grund av sitt hektiska jobb var dock Tarkiainen svårigen anträffbar och uppmanade kontaktpersoner att vända sig till brodern Tuttu som dock tillbringade all sin tid i Rom.

Längre än så kom aldrig projektet. I augusti 1944 returnerade Propagandaministeriet pjäsens manus till Berlinkonsulatet. I Tyskland utlystes totalt krig vilket ledde till full mobilisering av alla konstinrättningar, och från och med september var alla teatrar stängda. På våren 1944 hade Das Werk, som arbetat med många finländska teaterpjäser, färdiga översättningar av Mika Waltaris *Paracelsus* och Aleksis Kivis *Nummisuutarit*. Tyska teatrar var dock ovilliga att ta emot finländska teaterpjäser om de inte fick premiärrätt för dem i Tyskland, vilket ledde till att ingendera av pjäserna spelades på en tysk scen under kriget. Utöver detta försökte Reichsdramaturgie få Runar Schildts pjäser *Den stora rollen* och *Lyckoriddaren* uppsatta på teatrar i Tyskland. Das Werk var dock ointresserat av att distribuera dem förrän Waltaris och Kivis teaterstycken kunde lanseras på tillräckligt många teatrar. Ännu i juli 1944 fanns det i Tyskland tro på att efterfrågan på finsk teater skulle öka efter ”ett segerrikt krig”.⁵² Omständigheterna utvecklades dock i en annan riktning och teaterprojekten förblev oförverkligade.

Finlandspropaganda när den är som bäst?

När fortsättningskriget drog ut bestämde sig Statens informationsverk för att i maj 1942 göra upp ett tiosidigt memorandum om hur utrikespropagandan kunde optimeras. I evalueringen av potentiella samarbetsländer observerades huruvida landet i fråga var en politisk tungviktare och om det hade gemensamma intressen med Finland.

52. Martola till UM 27.2, 8.3 samt 17.5.1944: kapsel 58, Finländska pjäser i rampljuset i Tyskland, 46R, UMA, Helsingfors; Otava Oy till UM 26.5.1944: kapsel 58, Finländska pjäser i rampljuset i Tyskland. 46R, UMA, Helsingfors; Wanne till Berlinkonsulatet 1.6.1944: kapsel 58, Finländska pjäser i rampljuset i Tyskland, 46R, UMA, Helsingfors; J. Tarkiainen till Wanne 31.5.1944: kapsel 58, Finländska pjäser i rampljuset i Tyskland, 46R, UMA, Helsingfors; Propagandaministeriet till Berlinkonsulatet 26.8.1944: kapsel 58, Finländska pjäser i rampljuset i Tyskland, 46R, UMA, Helsingfors; Worthen, *Playing "Nordic"*, s. 106–107.

I utredningen skulle också ingå en analys av vilken betydelse samarbetslandets politiska ställningstaganden hade, samt huruvida landet var en kulturell stormakt där fluktuationer i den allmänna opinionen var av betydelse för Finland.

Den första gruppen utgjordes av de skandinaviska länderna, främst Sverige, men också Danmark. Finlands säkerhet uppskattades vara till yttersta nytta för Sverige – en klar kulturpolitisk faktor. Det västra grannlandet sågs även som en kanal till länder som USA och andra länder med vilka de egna relationerna var dåliga. Till den andra gruppen hörde Schweiz, Frankrike, Spanien och Portugal, varav de två förstnämnda uppfattades som betydelsefulla i propagandasyfte eftersom de var viktiga globala kulturella aktörer. Informationsflödet mellan Finland och Nordamerika sköttes exempelvis genom Schweiz. Spanien och Portugal fyllde samma funktion i kommunikationen med Sydamerika.

På tredje plats kom Tyskland, som i egenskap av politisk stormakt och vapenbroder utgjorde något av ett specialfall. Å ena sidan var Tyskland öppet för ett nästan gränslöst kulturutbyte, men då det gällde viktiga finska intressen förväntade sig tyskarna också aktivitet från finländarnas sida. Via Tyskland kunde den finska propagandan nå de tyska bundsförvanterna varav Italien, Ungern och Rumänien utgjorde en egen grupp ”vapenbroder”. Propagandan behövde dock nyanseras med tanke på landet i fråga.

Förutom den direkta propagandan var det viktigt att kunna operera också indirekt, vilket betydde att alla dugliga erbjudanden måste stödas.⁵³ Statens informationsverk var fullt på det klara med kulturexportens politiska betydelse, och strävade därför efter att stöda konkreta projekt enligt bästa förmåga. Det går att dra en skiljelinje mellan statsbaserad kulturdiplomati och ett mer övergripande kultursamarbete. Kulturdiplomatins främsta funktion är att på ett direkt sätt främja statens intressen och utrikespolitiska ambitioner. Kultursamarbete länder emellan är mera omfattande och kräver en varaktig verksamhet i syfte att skapa en öppen och ömsesidig nyttorelation. Kultursamarbete handlar således inte om tävling eller om ensidigt goodwill-skapande verksamhet.⁵⁴

---

53. SIV:s memorandum gällande effektivisering av utlandspropagandan 12.5.1942: kapsel 70, 19G, UMA, Helsingfors.

54. Mark, *A Greater Role for Cultural Diplomacy*, s. 1–3.

Ska då Utrikesministeriets ansträngningar att befrämja exporten av litteratur och teater till Tyskland ses som kulturdiplomati eller som kultursamarbete? Troligtvis ska de ses som både och. Då exporten av litteratur och teaterstycken påbörjades under fortsättningskriget var syftet att förstärka statens utrikespolitiska ambitioner vilket i detta fall innebar att upprätthålla de goda politiska relationerna med Tyskland – en klar kultur- och offentlighetsdiplomatisk akt. Detta var givetvis inte det enda målet. Den andra målsättningen var att främja finländsk litteratur och att göra Finland mera känt i Tyskland. Visserligen hade finländsk litteratur haft medvind i Tyskland redan under 1930-talet, men antalet kända författare var litet. Av Utrikesministeriets listor framgår det att syftet var att utvidga författargardet, vilket delvis lyckades då antalet finländska författare i Tyskland ökade under fortsättningskriget från vad det varit under 1930-talet. Några exakta siffror går inte att ange eftersom de helt enkelt inte existerar. Man kan dock fastslå att en del av ökningen skedde tack vare förlagens aktiva verksamhet.

Varför var då målet för ministeriets verksamhet just Tyskland? Den främsta orsaken var att en liknande verksamhet inte lyckats i några andra länder. På grund av kriget kunde de anglosaxiska länderna inte nås, och Östeuropas politiska och ekonomiska marknadsvärde var litet. Eftersom Tyskland hade bemannat största delen av Europa kunde den finländska litteraturen via Tyskland nå största delen av kontinenten, då böcker som blev framgångsrika i Tyskland exporterades även till de erövrade områdena. Den enda andra fria marknaden utgjordes av de nordiska länderna, närmast Sverige, men här var den finländska litteraturen redan bekant vilket hade gjort propagandaåtgärder onödiga.

Ministeriet ville troligtvis också driva finländska författares intressen. Verk av ett tiotal finländska författare sålde som smör i Tyskland under krigsåren. Exempelvis Maila Talvios böcker såldes i Tyskland i hundratusentals exemplar, vilket visar att det fanns en enorm potential. Den stora marknaden i Tyskland lockade många författare, och ministeriet hade inget emot att författarna nådde ekonomisk framgång.⁵⁵ Samtidigt ökade kännedomen om Finland. Många författare hade hur som helst kontakter till Tyskland under fortsättningskriget. Över 60 finländska författare anslöt sig under fortsättningskriget till Europas

---

55. Pertti Lassila, *Keisarin kankurit – ja muita kirjoituksia kirjoista ja kirjailijoista* (Helsinki 2002), s. 125–126.

författarförbund, som grundats av det tyska Propagandaministeriet. De flestas motiv låg säkerligen i att främja egna intressen.⁵⁶

Trots att det inte går att dra några övergripande slutsatser på basis av denna fallstudie, kan den påvisa att Finlands utrikesministerium under fortsättningskriget eftersträvade att främja åtminstone exporten av litteratur. Under mellankrigstiden hade finländarnas svaga propagandafärdigheter och bristande kännedom om marknadsområdet lett till att den finländska litteraturen inte kunde slå igenom. En viss osäkerhet gällande framgångsmöjligheterna för finländsk litteratur och teater gjorde att Utrikesministeriet inledningsvis betedde sig onödigt försiktigt.

Problem uppstod också då de personer som var verksamma på området i Tyskland hade olika syn på hurdan litteratur som skulle publiceras. Konsulatets officiella representanter försökte hålla sig till den så kallade officiella linjen som rättade sig efter den tyska kulturpolitiken, trots att det stod klart att också avvikande verk eventuellt kunde ges ut.

Under fortsättningskriget verkar dock ministeriet ha varit bättre insatt i ideologin i det nya Tyskland än under mellankrigstiden. Ministeriet strävade nu efter att aktivt främja exporten av litteratur, och verkens lämplighet och bakgrund utreddes från ett tyskt perspektiv. Tron på den finländska litteraturens och teaterns framgångsmöjligheter verkade öka, säkerligen delvis på grund av den ökande åtgången. Om det inte varit för kriget och de problem som uppstod i och med den onormala situationen hade troligtvis ännu mera litteratur kunnat lanseras på den tyska marknaden. I ljuset av detta lyckades Utrikesministeriet relativt bra i sin verksamhet. Då Utrikesministeriet så småningom anammade sin nya uppgift stod det klart att kulturexporten till Tyskland kunde främjas – vilket påvisas i denna uppsats.

Under fortsättningskrigets inledningsskede var tyskarna mycket intresserade av finländsk kultur, vilket underlättade ministeriets ansträngningar. Således var det inget mirakel att den finländska litteraturen gick åt. Utrikesministeriet medverkade också i upprättandet av ett flertal föreningar i Tyskland, exempelvis Sibeliüs-föreningen 1942, och försökte även grunda ett Finlandsinstitut i Berlin under fortsättningskriget.

---

56. Om författarförbundet se Mertanen, 'Det europeiska brödraskapet'.